

ČLOVĚK, POTŘEBY A „DOBROVOLNÁ STŘÍDMOST“

MEN, HIS NEEDS AND „VOLUNTARY TEMPERANCE“

Miloš Bělohoubek

Anotace:

Potřeba bývá obvykle chápána jako přirozený pocit nedostatku něčeho, který vyplývá z biologického a fyziologického „uspořádání“ člověka a jeho vztahu ke skutečnosti. Již starořecký filosof Epikúros rozlišoval tři „typy“ lidských potřeb. Do první skupiny řadil potřeby přirozené a nevyhnutelné pro život. Podle jeho názoru se má moudrý člověk zaměřovat na jejich uspokojování. Další potřeby charakterizoval jako přirozené, ale nevyhnutelné pro život. Poslední jsou potřeby nepřirozené, které nejsou nevyhnutelné pro život. Pro naše účely postačí dělit potřeby na „primární“ a „sekundární“. Mezi oběma uvedenými skupinami existuje těsná vazba a vzájemný vztah. Zpravidla je uznáván fakt, že po uspokojení „primárních“ /nižších/ potřeb mohou být uspokojovány /a nabývají na aktuálnosti/ potřeby „sekundární“ /vyšší/. Proces uspokojování potřeb znamená pro společnost schopnost udržení a zachování „plnohodnotného“ lidského života s jeho typickými kvalitami.

Klíčová slova:

člověk, potřeba, dobrovolná střídmost

Abstract:

By the term need we understand the natural feeling of insufficiency which results from the biological and physiological organisation of a man and from his relation to reality.

Mass consumption and the meeting of „artificial“ needs brings many difficulties accompanied by serious ecological implications. A man orientates himself normally towards the problem of „to have“ and only then at the problem „to be.“ Therefore, new alternatives of economic and social life of recent society are being explored. Besides to conceptions of „sustainable development and life“ the principles of „temperance, voluntary simplicity“ etc. are being emphasized.

Supporters of such solutions are looking for their explanations of just listed ways of life in ecological, ethic and psychological fields.

Keywords:

need, „voluntary temperance“, mass consumption, sustainable development

ÚVOD

Potřeba bývá obvykle chápána jako přirozený pocit nedostatku něčeho, který vyplývá z biologického a fyziologického „uspořádání“ člověka a jeho vztahu ke skutečnosti. Již starořecký filosof Epikúros rozlišoval tři „typy“ lidských potřeb. Do první skupiny řadil potřeby přirozené a nevyhnutelné pro život. Podle jeho názoru se má moudrý člověk zaměřovat na jejich uspokojování. Další potřeby charakterizoval jako přirozené, ale nevyhnutelné pro život. Poslední jsou potřeby nepřirozené, které nejsou nevyhnutelné pro život. Pro naše účely postačí dělit potřeby na „primární“ a „sekundární“. Mezi oběma uvedenými skupinami existuje těsná vazba a vzájemný vztah. Zpravidla je uznáván fakt, že po uspokojení „primárních“ /nižších/ potřeb mohou být uspokojovány /a nabývají na

aktuálnosti/ potřeby „sekundární“ /vyšší/. Proces uspokojování potřeb znamená pro společnost schopnost udržení a zachování „plnohodnotného“ lidského života s jeho typickými kvalitami.

Problémy v oblasti potřeb podstatně ovlivňují hodnotovou orientaci současného lidstva. D. Špirko konstatuje, že „...nutnou podmínkou ekonomické prosperity se v současné společnosti stala masová spotřeba a uspokojování často umělých potřeb. Spotřeba /užívání statků/ tak získala velkou společenskou váhu...Protože mezi běžné spotřební předměty dnes patří technika, má spotřeba a užívání statků charakter jednání s vážnými ekologickými důsledky.“ /Špirko, 1999, s. 66/

Pokud v této souvislosti připomeneme Epikúrovo dělení potřeb na přirozené a nepřirozené, stojí před námi problém, co dnes můžeme považovat za přirozené a přitom pro život nutné potřeby. Zde jsou značné rozdílnosti v rámci různých zemí, společenských vrstev, etnik apod. Determinujícím činitelem je zpravidla míra prostředků, např. finančních, kterou konzumenti disponují. „Spíše se zdá, že lidé potřebují právě tolik, nač zrovna mají.“ /Keller, 1993, s. 29/

CÍL A METODIKA

Vzniká řada „nových“ potřeb, které se objevily v důsledku ekonomického růstu. Mezi ně patří např. ty, které nahrazují minulé ztráty. Protože se již v některých řekách nedá koupat, vznikají bazény, plovárny apod. Jsou budována rekreační zařízení /tzv. letní byty/ pro obyvatele velkých měst, kteří je mohou po část roku využívat. Do budoucna mohou v souvislosti se zhoršováním stavu životního prostředí přibývat další zařízení, např. dávkovače nezávadné vody aj. Stejně tak se stalo potřebou napravování škod, které byly způsobeny minulým vývojem. Jedná se např. o hospodaření s vodou /úpravy, čistící zařízení atd./. Odstraňují se škody v lesním hospodářství, obnovují se zničené lesní porosty, mění se jejich druhová skladba apod. S tím jsou spojeny problémy zdravotní, které se musí s velkými náklady řešit. S úbytkem ozonové vrstvy se zvyšuje riziko melanomu, očního zákalu atd. Vážným problémem jsou nemoci cest dýchacích, trávicího ústrojí, kožní onemocnění /ekzémy aj./, které jsou nepochybně ovlivněny devastací životního prostředí. Jakkoli se „nové“ potřeby jeví jako zátěž z hlediska nákladů, nelze je přehlížet či jejich řešení oddalovat. J. Keller k tomu podotýká, že „...tyto potřeby se stávají právě tak nezbytnými, jako berle pro člověka, který se sám zchromil.“ /Keller, 1993, s. 31/

VÝSLEDKY A DISKUSE

Je zřejmé, že člověk současné společnosti je zaměřen především na problém „mít“, který nadřazuje problému „být“. Tuto tematiku zkoumá ve své práci E. Fromm. Zaměřuje se zejména na kritiku konzumní mentality, podle níž jsou lidé vnímáni a „hodnoceni“ především podle množství spotřebních statků, kterými disponují. Mentalita spotřebitele je výrazně ovlivněna např. reklamou, která pomáhá „roztáčet“ věčný koloběh „neuhasitelné“ touhy po věcech, které se spotřebovávají a nepřetržitě znovu pořizují. „Homo consumens“ tak vyžaduje neustálý růst produkce. Konzumní „rituály“ jsou pro člověka něčím, s čím je spojen pocit osobního štěstí, pohody v prostředí intimity své soukromé „oázy“, uprostřed anonymní společnosti.

Jakýmsi „protipólem“ spokojeného a šťastného spotřebitele je živořící a pustošená příroda, která nestačí likvidovat množství odpadu, kterým ji neustále společnost zahlcuje. Daný stav se dá přirovnat k situaci, kdy pěstujeme určité mikroorganismy v živném roztoku. Zpočátku se jim dobře daří, rychle se množí, ale pokud je za určitou dobu nepřemístíme do nového živného prostředí, začnou hynout. Není to proto, že by vyčerpaly všechny látky z roztoku, ale otráví se „produkty“ vlastního metabolismu. Totéž v podstatě platí i pro společnost. Odpady, které ohrožují lidstvo kontaminují atmosféru, pedosféru i hydrosféru.

Ekonomický růst spolu s konzumním způsobem života jsou nejčastěji kritizovanými principy života dnešní společnosti. Vzhledem k danému stavu životního prostředí se hledají nové možnosti pro zachování života lidského rodu na Zemi. Rozvíjejí se koncepce „trvale

udržitelného rozvoje“ či „trvale udržitelného života“. Setkáváme se rovněž s výzvami k dodržování „zásady střídmosti“ nebo „dobrovolné prostoty“ apod. Vyzdvihují se kvality života, které nejsou odvozovány z úrovně spotřeby. Projevuje se snaha o zajištění existence v „bohatém světě“ s vynaložením „skromných prostředků“. Bohatství našeho života podle těchto názorů nespočívá jen v neustálém a stupňovaném úsilí vedoucím k uspokojování materiálních potřeb.

Hledají se důvody pro život v „dobrovolné skromnosti“. Zpravidla se uvádějí ekologické, etické, psychologické aj. /Srov. Kohák, et al. ed., 1996, s. 181-188/. Důvody ekologické jsou spatřovány ve snaze o zajištění přežití /ne živoření/ lidského i ne-lidského světa, což spočívá především ve snížení spotřeby pod hranici obnovitelnosti přírodních zdrojů. Samozřejmě se tím nemyslí život v "askezi", což by bylo zavádějící a pro mnohé lidi odstrašující. V tomto případě jde o změnu celkové orientace společnosti směrem od „maximalizace“ potřeb k jejich „optimalizaci“, to znamená k tomu, co je ekologicky nejméně „zraňující“ a proto nepřijatelnější. Volba jednoho či druhého přístupu stojí před lidmi jako permanentní výzva. Etické důvody spočívají podle E. Koháka v absurdnosti rostoucí vysoké spotřeby na jedné straně, zatímco na straně druhé převládá dlouhodobě nedostatek a bída. Maximalizace spotřeby přitom deformuje člověka nejen tělesně, ale také psychicky. V tom lze najít „kořeny“ psychologické.

ZÁVĚRY

Žít v souladu se zásadou „dobrovolné skromnosti“ znamená začít systematicky volit méně než více. Plýtvání se stává komplikujícím činitelem dalšího trvání lidského rodu. „Životu ve skromnosti“ musí předcházet osobní volba této alternativy spolu s osobním převzetím odpovědnosti za „chod věcí“. Rovněž je nezbytné vyrovnat se s problémy, kterými jsou lidská krátkozrakost, egoismus, utilitarismus apod., dále pochopit a dát přednost zájmu dlouhodobému před krátkodobým. Z historie je známo, že princip „dobrovolné střídmosti“ přijímali s porozuměním nábožensky smýšlející lidé. Byli motivováni zejména snahou oddělit se od hmotných statků, které by jim vadily v úsilí o dosažení hlubšího sebeuvědomění. Tyto postoje jsou obvyklé např. v hinduismu, buddhismu či v křesťanství. Podobně se setkáváme ve starém Řecku s úvahami o svobodě člověka, který netrpí omezováním svých potřeb, což jiní lidé pociťují jako nedostatek. Platónovo Symposion mimo jiné pojednává o Sókratovi, který byl považován za moudrou, dobrou a svobodnou bytost, protože jeho štěstí nezáviselo na tom, zda vlastnil opánky, víno, nebo ne. Dobrovolná střídmost Sókrata posilovala jeho svobodné jednání včetně spoléhání na sebe sama. V devatenáctém století žil H. D. Thoreau, který již tehdy varoval před důsledky produkce nadbytečných potřeb pro člověka. Povzdechl si nad tím, proč „...se musíme ustavičně pachtit po dalších a dalších... věcech, nedokážeme se někdy spokojit s málem?“ /Thoreau, 1991, s. 35/

Ze statistik a záznamů ekologických poraden, středisek pro sběr tříděného odpadu, domácností apod. v západní Evropě vyplývá, že se zvyšuje počet osob, které se „programově“ chovají šetrně k přírodě. Jedná se o tzv. cestu drobných kroků, kdy např. hospodyně perou v ekologicky nezávadných pracích prostředcích, třídí odpad, kupují zboží v méně nákladném balení atd.

H. Librová uvádí zkušenosti z provedení sociologického výzkumu před deseti lety.

Respondenti, kteří respektovali zásady „dobrovolné skromnosti“ neprojevovali ani náznak pocitu sebeobětování nebo hrdinství v „odřikání“. Důležitým momentem pro tento způsob života je pevné zakotvení v rodině, která byla často vícegenerační. Nezřídka se tito lidé snažili o „probuzení“ života v lokálních komunitách /zastupitelstvo, kultura aj./. Téměř všichni respondenti se hlásili k nějakému typu víry. „Rozhodnutí o životním způsobu je založeno individuálně“, usuzuje H. Librová. „Primárně vyplývá z vnitřního ustrojení osobnosti, je v hlubinných psychických strukturách.“ /Librová, 1994, s. 121/

„Život ve skromnosti“ chápali účastníci výzkumu /dotázaní/ jako „svou cestu“. „Dobrovolná skromnost“ není jen záležitostí „drobných kroků“, ale týká se v neposlední řadě „kroků

zásadních“, které by vedly k jakémusi „bodu obratu“. Na konci této „cesty“ mělo být obnovení harmonie mezi člověkem a přírodou.

Závěrem je třeba podotknout, že v této stati nebylo možno pojednat o naznačené problematice komplexně a proto se nezabývá dalšími otázkami /automobilismus, turismus, vaření, stravování atd./.

Literatura:

Keller, J.: Až na dno blahobytu. Hnutí DUHA, Brno 1993

Kohák, E.-Kolářský, R.-Míchal, I. /ed./: Závod s časem. Texty z morální ekologie. Vydalo MŽP v nakladatelství Torst, Praha 1996

Librová, H.: Pestří a zelení. Veronica - Hnutí DUHA, Brno 1994

Špirko, D.: Základy environmentální filozofie. STU, Bratislava 1999

Thoreau, H. D.: Walden aneb Život v lesích. Odeon, Praha 1991

Kontaktní adresa autora:

PaedDr. Miloš Bělohoubek, CSc., Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, Katedra humanitních věd, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6,

Tel. 224 383 353, Fax: 224 382 347, e-mail: s_khv@pef.czu.cz